

Діана Воврученко
Науковий керівник – доц. Головата Лариса

МІСЦЕ ПРЯМОЇ МОВИ В СИНТАКСИЧНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АПАРАТ, ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ, ВИВЧЕННЯ У ШКОЛІ

Синтаксичний рівень вважається одним із найважливіших і найскладніших у системі мовних рівнів. На думку К. М. Плиско, «глибоке усвідомлення питань синтаксичної теорії дасть можливість зрозуміти науковий підхід до розгляду словосполучення, речення, порядку слів, актуального членування речення», а також стане основою для опрацювання функціональної важливості мовних одиниць, які належать до інших мовних рівнів [2, с. 177]. Т. Гнаткович вважає синтаксичний рівень у мовній системі базовим. Саме тому синтаксис як розділ мовознавства опрацьовується на завершальному етапі у шкільному курсі вивчення рідної мови в основній школі (8–9 класи) [1, с. 150].

Вивчення прямої мови відбувається протягом основного курсу опрацювання синтаксису і припадає на 9 клас. На завершальному етапі навчання в основній школі у межах розділу «Синтаксис. Пунктуація» за мовною змістовою лінією вивчається такі теми: 1. Прямий й непряма мова. 2. Заміна прямої мови непрямою. 3. Цитата як спосіб передачі чужої мови. 4. Діалог. 5. Розділові знаки при прямій мові і діалозі (повторення й поглиблення вивченого). Оновленою навчальною програмою на опрацювання прямої мови передбачено 4 години (+1 година на повторення).

Мета статті – проаналізувати процес опрацювання прямої мови учнями 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів.

Починаючи із початкової школи (пропедевтичний, або практичний етап засвоєння синтаксису), учні мають змогу ознайомитися з реченнями із прямою мовою та діалогом, однак при цьому вони не послуговуються термінами, оскільки пріоритетним завданням початкового навчання є формування лише елементарних умінь орфографічно грамотного написання слів і вживання пунктуаційних знаків.

Базове опрацювання речень із прямою мовою та діалогом здійснюється у 5 класі. Мовна змістова лінія програми пропонує такі теми: Прямий мова. Діалог. Розділові знаки в реченнях із прямою мовою. Тире при діалозі (передбачено 6 годин). За знанневим складником, учні повинні вміти пояснювати відмінності між прямою і непрямою мовою; наводити власні приклади речень, які містять прямий мову; правильно записувати речення, у яких є прямий мова (при цьому враховувати різні щодо слів автора позиції); правильно записувати текст, що містить діалог.

На III етапі (поглиблений), який припадає на 6–7 класи, у межах розділів морфології (самостійних і службових частин мови) відбувається подальше поглиблення і збагачення знань із синтаксису (у нашому випадку прямої мови і діалогу) – морфологія вивчається на синтаксичній основі.

У 8–9 класах відбувається основний етап вивчення синтаксису як розділу мовознавства. На початку навчання у 8 класі мовною змістовою лінією не передбачено повторення та узагальнення вивченого із синтаксису.

Тема «Пряма мова» детально вивчається у 9 класі одразу після повторення таких вивчених у 8 класі синтаксичних тем: граматична основа речення; односкладне й двоскладне речення; розділові знаки у простому ускладненому реченні. За діяльнісним складником, учні визначають у запропонованому тексті речення, які містять пряму мову, непряму мову, цитати, репліки діалогу; складають речення з прямою мовою і непрямою мовою; створюють і розігрують діалоги як на запропоновану учителем-словесником тему, так і на самостійно обрану; аналізують і порівнюють виражальні засоби і можливості різних способів для передавання чужого мовлення (прямої мови). Особливо цікавим для дев'ятикласників є проведення мовного експерименту, під час якого є змога спостерігати, аналізувати будову речень із прямою мовою, діалог, а також замінювати речення із прямою мовою на речення із непрямою мовою. За ціннісним складником, школярі усвідомлюють, яку роль відіграють комунікативні уміння у майбутній професійній діяльності і професійному рості; у спілкуванні із співрозмовниками виявляють толерантність до висловлених поглядів і суджень опонентів; усвідомлюють, які виражальні можливості притаманні реченням із прямою і непрямою мовою, діалогам.

Рекомендованими мовленнєвою змістовою лінією програми з української мови є такі види роботи: 1) складання розповідей із використанням речень, що містять пряму мову (наприклад, розповідь-спогад про зустріч і спілкування із цікавою людиною); складання твору в художньому стилі мовлення із використанням речень із прямою мовою (наприклад, «Про що я запитаю далекого нащадка?»); обговорення питання про те, які цитати відомих мовознавців, політиків, знаних людей варто було б розмістити на сучасних білбордах (завдання: використати в усному мовленні цитати); добір у мережі Інтернет цікавих, на думку учнів, цитат і складання на їх основі власних висловлювань; укладання словничків «Формули мовного етикету сучасної молоді людини»; обговорення питання щодо правил спілкування у мережі Інтернет («Навіщо нам потрібен Інтернет?»); розігрування між школярами (на форумах і в чатах) зразків діалогів на різноманітну тематику.

Тією ж мовленнєвою лінією передбачені й обов'язкові види робіт під час вивчення способів передачі чужого мовлення: 1) складання і розігрування діалогів-обговорень.

Предметом таких діалогів може бути цікава прочитана книжка, музичні новинки, спортивні змагання, події у суспільстві, проблеми збереження довкілля тощо. Зауважимо, що такі діалоги пропонується складати і розігрувати для різних співрозмовників: неформальне спілкування з ровесником, розмова з учителем в офіційній ситуації мовлення; 2) складання і розігрування діалогу-домовленості (наприклад, щодо проведення толоки-прибирання пришкольної території) з відповідною ситуації аргументацією [5, с. 24–25]. Синхронізацію мовної і мовленнєвої змістових ліній під час вивчення способів передачі чужого мовлення вбачаємо у виконанні дев'ятикласниками різних видів як усних, так і письмових робіт із метою застосування теоретичного матеріалу, який вивчається, на практиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гнаткович Т. Психологічні та психолінгвістичні чинники засвоєння синтаксису школярами. URL : http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/33/visnuk_21.pdf
2. Плиско К. М. Викладання синтаксису української мови Київ : Рад. школа, 1978. 184 с.
3. Українська мова. 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (5 клас). Українська мова і література в школі. 2017. №4. С. 10–29.
4. Українська мова. 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (6–7 класи). Українська мова і література в школі. 2017. №5. С. 7–35.
5. Українська мова. 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (8–9 класи). Українська мова і література в школі. 2017. №6. С. 12–31.

Крет Юлія

Науковий керівник – викл. Наливайко Марія

ОСОБЛИВОСТІ ГОВІРКИ С. ЛОЗОВА

Село Лозова розташоване на правому березі річки Гніздечна. За даними перепису 2015 року, населення становить 656 осіб [2], більшість із яких – українці. Назва села походить від місця розташування — у лозах. Перша письмова згадка припадає на 1463 рік, де описується поділ маєтності між збаразькими князями — Василієм, Семеном і Солтаном. Згідно з актом поділу село належало Василю [2].

У XVI ст. поблизу села проходив польсько-литовський кордон і до кінця XIX ст. біля Лозової і Шляхтинців зберігався прикордонний стовп, поділений на чотири частини: у верхній частині правої сторони було зображено голову вола, в нижній частині — однораменний хрест, у верхній частині лівої сторони — двораменний хрест, у нижній — будинок [3].

У 1880 році в селі мешкало 745 осіб, з них 145 греко-католиків, 600 латинників. У селі були однокласна школа, фільварок, водяний млин, ставок і корчма [2].

Протягом першої половини 1945 року ті, хто вважали себе поляками, виїхали до Польщі, оскільки ознакою національності вважалося римо-католицьке віросповідання, хоча багато з них не знали польської мови та спілкувалися українською. На їх місце прибули українці, депортовані з етнічних земель, які внаслідок офіційної домовленості між СРСР та